

Mustafa Timisi Anlatıyor: BİZ VARIZ, Dün Bugün Yarın,
Dipnot Yayınları, Ankara, 2021.*

Hüseyin DEDEKARGINOĞLU**

1. Giriş

Bu değerlendirme, Türk siyasi hayatında önemli ve ayrıcalıklı bir yere sahip olan Mustafa Timisi'nin hatıralarını konu edinmektedir. Mustafa Timisi'nin hatıraları, sorulan sorulara verilen cevaplardan oluşan söyleşi şeklinde hazırlanmıştır. Doğal olarak Mustafa Timisi, milletvekilliği ve parti genel başkanlığı yapması nedeniyle kitabın ağırlıklı konuları arasında siyasi faaliyetleri ve kendi dönemine ilişkin siyasi değerlendirmeleri ön planda yer almaktadır. Fakat Mustafa Timisi'nin bütün hayatı siyasetten ibaret olamayacağına göre çocukluğu, gençliği, eğitimi ve Aleviliği gibi hususlara da yer verilmiştir. Burada ağırlıklı değerlendirme siyasi mücadeleleri ve hatıralarıyla birlikte Alevilerin mücadelesi ve aynı zamanda Alevi olan Mustafa Timisi'nin kitabında aktardıklarından oluşmaktadır.

Mustafa Timisi ve Birlik Partisi, Tek Parti dönemi sonrası başlayan çok partili siyasi hayatı ve 1960 darbesi ardından oluşan yeni siyasi sürecin anlaşılmasına büyük bir katkısı bulunmaktadır. Şüphesiz dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye'de de II. Dünya Savaşı sonrası yeni gelişmeler takip edilmiş ve uygulamaya da konulmaya gayret edilmiştir. Bu uygulamalar ardından dikkat çekici hususlar arasında kırsaldan kente, iş, sağlık ve eğitim imkânlarından yararlanmak üzere göç ve göçle oluşan sosyal hareketlilik bulunmaktadır. Bu bakımdan da şehre göç edenler, sosyal, kültürel, iktisadi ve geleneksel yapılarını geride bırakıp gelmediler. Nihayetinde şehre gelen göçmenler, birikimleriyle kentlerde varlıklarını sürdürmeye çabalarırken yenilerini de

* Geliş Tarihi: 15.02.2021, Kabul Tarihi: 25.02.2021. DOI: 10.34189/hbv.97.013

** Araştırmacı-Yazar, hdedekargin@gmail.com, Ankara/Türkiye, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3432-9536>

eklediler. İşte Mustafa Timisi şahsında ve onun siyasi mücadelesini verdiği Birlik Partisi, kentlerde birikimleriyle var olmaya çalışan bütün bir ülkenin ve özel olarak da Alevilerin hikâyesini aktarmakta ve anlaşılmasına büyük bir fırsat sunmaktadır.

Mustafa Timisi dendiğinde hemen akla 1960'lı yıllarda oluşan ve Alevilerin ilk siyasi örgütlenmesi denebilecek Birlik Partisi akla gelmektedir. Mustafa Timisi, Birlik Partisi'nin kuruluşunda bir üye olarak siyasi hayata başlamış ve kısa süre sonra da parti yönetimin başına geçerek genel başkan olmuştur. Genel başkanlık görevini partinin kapatılmasına kadar devam ettirmiştir. Doğrusu Birlik Partisinin kuruluşu, gelişmesine ilişkin tarihini üye ve genel başkan sıfatıyla ayrıntıları, samimi, mütevazı ve açıklıkla aktaran Mustafa Timisi'yi bu çalışmasından dolayı tebrik ediyor sağlıklı uzun ömür diliyorum.

Bugüne kadar Birlik Partisi hakkında inceleme ve araştırmayı içeren bazı kitap yayını ve tez çalışması olmuştur. Ancak parti yönetim kademelerinde görev almış, TBMM'de bulunmuş kişilerden hatırat da dâhil bir çalışma olmamıştı. Kitapta Alevilerin siyasi tarihi açısından önemli olan ve kendisinin şahitlik ettiği bazı olayları mümkün olduğunca tarafsız bir gözle aktardığı görülmektedir. Bu husustaki bilgileri, saklamadan adeta tarihe not düşercesine kronolojik bir sırayla meraklısının istifadesine sunmaktadır.

Alevi toplumu siyasi bir parti olarak bu ilk siyasal denemesinde gözle görülebilir bir başarı elde edebilmiş midir, siyasallaşmasını bağımsız bir Alevi partisine dönüştürmesiyle bu denemesinden kazancı ve kayıpları neler olmuştur? Birlik Partisiyle başlayan bu süreç sonraki dönemlerde nereye doğru evirilmiştir? Aleviler siyasi olarak bugün var mıdır, var ise nerededir? Okuyucunun bu ve benzeri daha fazla sorunun cevabının önemli bir bölümünü bu kitapta bulması veya cevaplara erişmesi mümkündür.

Kitap sadece bir siyasi partinin doğuşu ve yok oluş sürecini değil, o dönemde köylerde yaşayan Alevi topluluklarının kasaba ve kente geldiğinde karşılaştıkları sıkıntıları, özgüven eksikliğinin anlaşılmasına da imkân sunmaktadır. Hatta yazar, bütün bu hususları kendi yaşadıkları üzerinden çok güzel bir anlatımla bizlere aktarmaktadır. Kitapta yazarın çocukluk ve gençlik dönemini anlattığı bölümü okurken adeta hikâyenin içinde kendi hayatımın anlatıldığı hissine kapıldım. Yazar benden 15 yıl evvel, benim o çağlarımda yaşadıklarımı yaşamış ve ne kadar da sıcak ve samimi ifadelerle aktarmıştı.

Bu kitap salt bir siyasi parti ve bir siyasinin hayatı ve hatıratı değildir. Alevi toplumu içerisinde çıkan birisinin bütün hayatı boyunca köklerinden kopmadan var oluş hikâyesi ve bu hikâyenin anlatımıdır. Mesela Mustafa Timisi, hatıralarının bir yerinde seçim döneminde köyleri dolaşırken Kangal'ın Yellice köyündeki dedelerden bahsetmesi dolayısıyla Şeyh Şazeli Ocağı'nın bir talibi olduğu anlamına gelmekte ve bunu da ifade etmesi önemlidir.

Sonuç olarak Mustafa Timisi'nin hatıralarını anlattığı bu kitapta verdiği bilgilerden de yola çıkarak kentteki Aleviler ve Alevilik hakkında bazı hususlara işaret edilecektir. Bu yazıdaki değerlendirmeler, siyasi olmaktan uzak, inanç ve kültürel bir pencereden bakılarak yapılmaya çalışılmıştır. Kitabın ağırlıklı olarak siyaset ve siyasi parti olması hasebiyle değerlendirmeye tabi tutulacak kısım buradan olacaktır. Siyasi aktör ve içinde yer aldığı siyasi hareketin kent ve kırsal arasındaki mesafeyi azaltmaya çalışan faaliyetleri içerisinde dil ve anlam veya kelime ve kavram veya teori ve eylem olarak nasıl etkisi olduğu konusu etrafında daha fazla değerlendirme yapılacaktır. Fakat bütün bu faaliyetlerin belli belirsiz belirlediği ve etkilediği alan Alevilik, Aleviliğin tanım ve tarifleri için yaptığı katkı ve tesire işaret edilmesi daha az değerlendirilecek veya değerlendirmeler içerisinde zayıf kalacaktır. Günümüz Alevilerinin de gündem ve meşguliyetleri dikkate alındığında siyasi hareket ve parti daha fazla ilgi görmekte ve daha fazla gündem oluşturmaktadır. Daha da ötesi Aleviler, Aleviliklerini dahi siyaset üzerinden veya siyaseti aracı kılarak konuşmakta veya kamuda siyaset ile aralanan meşruiyete yaslanmayı tercih etmektedirler.

Mustafa Timisi Alevilerin ilk siyasal deneyiminde otuz üç yaşında bir genç iken Birlik Partisi Genel Başkanı olmuş; ülkemizin 1970'li yıllardaki zorlu koşullarında, tek başına her türlü yokluğa ve zorluklara rağmen mecliste partisini temsil etmeye çalışmış bir siyasetçidir. Bu siyaset yolculuğu Aleviler üzerinde var olan gerici, haksız yargı ve algıların ortadan kaldırılması mücadelesinin en büyük pay sahiplerinden birinin de hikâyesidir.

Türkiye Birlik Partisi, siyasi olarak kısa dönemde etkileri itibarıyla uzun bir faaliyeti başlattığı, tabanını oluşturan Alevi seçmeni önce SHP sonra CHP'ye taşıdığı söylenebilir. Buradan hareketle 1960 yılı sonrasında gelişen yeni siyasi hareketler içerisinde Alevileri temsil eden Birlik Partisi, siyasi faaliyetleriyle Demokrat Parti tabanı ve seçmenini oluşturan Alevilerin, Adalet Partiyi de tercih ettikleri dönemden azar azar Cumhuriyet Halk Partisine yönelmelerinde geçişi sağladığını ifade etmek mümkündür. Bu da Türkiye Birlik Partisinin Alevi seçmenlerinin siyasi tercih ve kabullerinde halen etkili ve geçerliliğini koruyan tercihiyle siyasi hayatta var olduğunu söylemek mümkündür.

2. Kitap Hakkında

Dipnot yayınlarından çıkan bu kitap ebat olarak 15 x 21 cm, toplam 312 sayfa. Ayrıca 16 ek'ten oluşan 62 sayfalık bir bölüm var ki bunlar: TBMM tutanakları ve parti notları şeklinde düzenlenmiş. Ekler kitapla birlikte verilmiyor ama aşağıdaki linkten indirebiliyorsunuz:

<https://www.dipnotkitap.com/Images/UserFiles/Documents/Gallery/ekler-sonkucuk.pdf>

Söyleşi şeklinde hazırlanan kitapta söyleşileri Hatice Aydoğdu ve Nilüfer Timisi Nalçaoğlu birlikte yapmışlar. Sorulan soruların derli toplu ve tutarlı olmasında söyleşiyi yapan kişilerin önemli katkısı olduğu hemen anlaşılıyor.

Tekmili birden –yani tamamı- otuz iki bölüm olan kitabın ilk beş bölümünde Timisi'nin nasıl bir çevrede yetiştiği, ailesi, eğitimi, arkadaşları ve kimlerden etkilendiği anlatılmaktadır. Burada anlatılanları günümüz şartlarına göre değerlendirence yaşanmış olması imkânsız gibi geliyor ama bunlar o dönemin gerçekleri olup eserde çok da etkili, vurgulu ve güzel aktarılmış: “1930’lu ve 1950’li yıllar arasında Aleviler pasif, sindirilmiş, boyun eğen bir topluluktu. Divriği’de köylü demek Alevi demekti. Çünkü Divriği köylerinin büyük bölümü Alevi idi. Nüfus dairesi, adliye, kaymakamlık gibi devlet dairesinde işi olan köylü kasabaya gelince tek başına bu yerlere gidemezdi. Oradaki bir esnaf veya eşraftan birini bulurlar, o da önüne düşerdi.”

Mustafa Timisi'nin kitapta aktarılan ilginç pasajlardan birisi kayınpederi Bekir Bey ve Mustafa Kemal Paşa ile bağlantısıdır. Mustafa Kemal Paşa 1919 yılında Erzurum Kongresi’ni yaparken, Kazım Karabekir Paşa emrinde olan Bekir adında bir çavuşu Mustafa Kemal Paşa’nın korumasına veriyor. Bu çavuş Çorum’un Alaca İlçesi Akören köyündendir. Bekir Çavuş Erzurum’dan Sivas’a oradan da Paşa’nın emrinde Ankara’ya geliyor ve Kurtuluş Savaşı sırasında yine M. Kemal Paşa’nın hizmetinde 1936 yılına kadar Atatürk’ün yanında hizmet ediyor. İşte bu Çavuş Mustafa Timisi’nin kayınpederi Bekir Bey’dir. Bekir Bey’in Atatürk ve İnönü ile ilgili küçük küçük fakat bence çok kıymetli olan anıları vardır.

Sayın Timisi ikinci beş bölümde, partinin kuruluşu ve bu sırada yaşadıklarını, gördüklerini aktarıyor. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’in Alevi olduğuna dair söylentilere birinci ağızdan açıklık getiriyor: Bir grup üniversiteli Alevi öğrenci Gürsel tarafından Köşk’e davet ediliyor. Gürsel’in gençlerle olan diyalogunu Timisi şöyle anlatıyor: “Cemal Gürsel bizi dinledi, kendini anlattı “Bakin arkadaşlar ben Alevi değilim; ama okudum, gördüm, tartıştım, Aleviliği benimsiyorum” dedi. Böylece konuşmaya şahit olanlardan Mustafa Timisi tarafından Gürsel’in Alevi olmadığı ama bununla beraber Gürsel’in ifadeleri içerisinde Aleviliği nasıl görüp değerlendirdiğine dair de ipucu bulunmaktadır. Gürsel’in ifadelerinden “ben Alevi değilim; ama... Aleviliği benimsiyorum” demesi Aleviliği bir dini inanç değil bir kültür olduğunu sanmasından ileri geldiği ve kültürel olarak benimsemesi veya Alevilik hakkında bilgi sahibi olmasıyla Alevi olabileceği veya olunacağına dair işaretidir.

Güncelliği devam eden Aleviler ve siyasi tercihleri konusu, CHP; DP, AP gibi sol ve sağ partiler arasındaki geçişe işaret eden tespitler bulunmaktadır. Kaldı ki günümüzde özellikle genç veya orta yaş üzeri Aleviler, Alevilerin siyasi tercihi olarak yüz yıldır CHP’yi desteklediklerini zannetmektedir. Oysa Alevilerin sol partilere ilgisi Ecevit ile başlamıştır. Söyleşide bu konulara da değinilmekte ve “1969 yılında bile Sivas’taki Alevilerin %80’i Demokrat Parti döneminden beri Adalet Parti’ye oy veriyordu” denmektedir.

Alevilerin ilk siyasi denemelerinde büyük umutlarla kurulan ve sonradan adının önüne “Türkiye” ilavesiyle Türkiye Birlik Partisi olan parti, verdiği mücadeleyle genel olarak Türkiye kamuoyu ve özel olarak da Aleviler arasında meclis ve dışında dikkat

çekici ve etkili olmuştur. Dönemi itibariyle önemli veya siyasi tarih açısından kayda geçen bazı oylama ve olaylarda etkili olduğu da söylenebilir. Türkiye Birlik Partisinin mecliste olduğu o dönemde, mecliste oylanan hükümetin güven oylamasında kilit bir rol oynamıştı. O dönem iktidarda olan Adalet Partisine güven oylamasında “Hayır” oyu verme kararı almıştı. Fakat bu ortak kararlarına rağmen oylama sırasında TBP’nin yedi üyesinden beşi sözünde durmamış “Evet” oyu vermişlerdi. Alevi toplumunun gözünde bu hareket “satılmışlık” olarak yorumlanıyordu. Olayın asıl üzücü yönü “Evet” oyu veren beş üyenin üçünün soyadları Ulusoy idi. Yani Hacı Bektaş soyundan gelen Çelebi ailesindendi. Bu olayla birlikte Alevilerin siyasi parti ve siyasi mücadelesinde gösterdiği tavır ve aldıkları kararlarıyla ilk hayal kırıklığı yaşanmış, beklentiler fiyaskoyla sonuçlanmıştı. Alevi toplumu tarafından bu kişiler bir anlamda “aforoz” edildi ve alınan ortak karara karşın karara uymayıp güvenoyu vermeleri nedeniyle kendilerine yönelik bu hareketlerinden dolayı olumsuz etki ve tepki yıllarca sürdü. Kitapta bu kişilere tepkiyi ifade edebilmek için geleneksel ve içerden bir ifadeyle tanımlanarak “Düşkün” ifadesi kullanılıyordu. Doğrusu bu kullanım siyasi ve ideolojik alanın parçasına dönüştürüldüğünden itibaren kullanılmaya da devam etmiştir. Ama düşkünlük, Alevilikte inanç ve ibadete yönelik bir kavramdır. “Düşkün oldular yerine “adeta düşkün oldular” demek daha doğrudur. İşte bu olaylar ve olayların hem dışardan hem de içerden nasıl anlaşılıp kavramsallaştırıldığını en geniş bir biçimde Timisi’nin ağzından öğreniyoruz.

Mustafa Timisi’nin dönem itibariyle siyasi aktör ve hareketlerinin birinci elden şahidi ve muhatabı olması hasebiyle önemli anlatımlar bulunmaktadır. İsmet Paşa ile olan anılardan birisini şöyle aktarıyor: Parti başkanı olarak bazı konuları görüşmek üzere beni Pembe Köşk’e davet eden İsmet Paşa’nın bana “evli misin?” diye sorması üzerine ben de “Bekir Çavuş’un kızıyla evli olduğumu söyledim. İnönü’nün eşine “Mevhibe gel, gel! Bizim Bekir Çavuş’un kızıyla evliymiş, bu bizim de damadımız” dediğini aktarıyor.

Kitap içerisinde küçük ve kısa anlatılarla hem parti çalışmaları hem de seçim gezilerinden de aktarımlar bulunmaktadır. Yeni kurulan BP’ne oy verilmesine karşı çıkan hemşerisi Âşık Ali İzzet Özkan’a Timisi “Âşık neden bize karşı propaganda yapıyorsun” diye sitem edince Özkan’ın verdiği cevap şöyle: “Mustafa Bey bu sözler yalandır. Biz kızımızı kime veriyorsak oyumuzu da ona veririz.” Alevilerde kendinden olmayanlara kız vermek düşkünlük sebebi sayıldığı için Âşık böyle bir benzetme yapmıştır. Fakat bu ifadesiyle Ali İzzet Özkan’ın neden karşı propaganda yaptığı hakkında cevap vermiyor veya izah etmiyor. Bütün bunlara karşın açıklama yapmak yerine hatta farklı çevrelerde konuşmasına itibar etmemesini farklı bir izah yoluyla ifade etmesi de yine dikkat çekicidir.

Seçim çalışmaları sırasında yaşanan bazı anılar var ki hem tebessüm ettiriyor hem de düşündürüyor. Divriği’nin Birestik (Arıkbaşı) köyünü ziyaretlerinde kendisine destek olmak isteyen nüfuzlu, saygın ve yaşlı bir kadının; saf, temiz duygularla

söylediği cümle aslında hakaret sayılabilirdi. Fakat Anadolu’da bu ifade asla sözün sahibinden dolayı böyle görülmemektedir. Çünkü sözün sahibinin niyeti iyiydi. Köylü kadın desteğini şöyle ifade etmişti: “Yeter yahu ne yoruyorsunuz Mustafa’ mı; şimdiye kadar elin iti yiyordu, şimdi biraz da bizim itimiz yesin!”.

Bir başka örnek: “Kürt vatandaşlarımızın yaşadığı bir köye giriyoruz. Kürt kadın bağırıyordu: “Kiyelo, Kiyelo!, öbürü cevap veriyor: “Timisiyelo!”

Kitapta Türkiye Birlik Partisinin aktif siyasi hayatta bulunduğu dönemde Alevilere yönelik kimi olumsuz ifade ve tutumlara yönelik de müdahale edildiği ve hadiselerin takibinin sağlandığına yönelik de ilginç örnekler bulunmaktadır. 1975 yılında TRT’de yayınlanan bir TV dizisinde söylenen Alevilerle ilgili olumsuz bir cümle dolayısıyla “Türkiye toplumunun Alevi kesiminin değerlerini ve haysiyetini aşağılıyor” diye açılan dava “Alevilik resmen tanınmış bir mezhep olmadığı” gerekçesiyle reddedilmiş. Geçen kırk beş yıllık sürede kamuda ciddi bir faaliyet ile Alevilere yönelik olumsuz tutum ve tavrın düzeltilmesi için verilen mücadelenin azaldığı ve kamuoyu nezdinde de ciddi bir karşılık bulunduğu söylenebilir. Fakat bu konuda yasalarda herhangi bir düzeltme yapıldı mı yoksa günümüzde de aynen devam ediyor mu? Sorusuna cevap vermek biraz zor görünüyor veya Alevi toplumdaki algı en azından olumlu olmadığı söylenebilir.

Kitapta dolaylı olarak cevap verilen konulardan bir tanesi de hem güncelliği hem de kullanımı açısından önemli ve dikkat çekici olan “Atatürk Bektaşî miydi?” sorusuna verilen cevap veya cevabın işaretidir. Atatürk’ün Bektaşîliği konusu hep tartışılmalıdır. Kitapta bu konuya Bekir Çavuş’un aktarımlarından bir açıklık getirildiği görülmektedir. Atatürk’ün annesi Zübeyde Hanım Ankara’ya geldiğinde Atatürk Köşk’te çalışan herkesi isimleriyle annesine takdim eder. Bekir Çavuş’u takdim ederken “Bekir Çavuş bizdendir” der. Kitapta bunun dışında Bekir Bey’in yakınlarıyla olan sohbetlerinde de Atatürk’ün Bektaşî olduğunu söylediği de aktarılmaktadır.

Birlik Partisinin kuruluş çalışmaları döneminde lise öğrencisi olmama rağmen parti kurucularının bir bölümünün yakın çevremden kişiler olması ve bu konuların evimizde sıkça konuşulması nedeniyle her zaman gelişmelere ilgi duydum. Belki gözden kaçmıştır diye düşündüğüm iki olayı burada aktarmak istiyorum: Birincisi, BP’nin kuruluşunda genel başkan olarak seçilen Hasan Tahsin Berkman için “Çorum’un bir köyünden Alevi bir general” diye bahsedilmiş. Sayın Berkman benim köylüm yani Çorum, Alaca, Büyükcamlı (Dedekargın) köyünden ve Dede Garkın Ocağı’nın da talibidir.

İkincisi, 1991 seçimleri sonrası DYP-SHP ortaklığı ile kurulan koalisyon hükümetinde SHP’den bakan olanlardan dört isim Alevi vekillerden seçilmişti. Bunlardan birisi de Tokat Milletvekili olan Güler İleri 49. Hükümette Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanı olarak yer almıştı. Bu, belki de bir ilk idi, daha önceki

kabinelerde kadın bakan seçilmişti ama hem Alevi hem de kadın olan yoktu. Bakanın koltuğuna oturmasından kısa bir süre sonra babası vefat etti ve babasının vefat ilanı gazetelerde verildi. Bakan Hanımın, gazeteye verilen babasının ölüm ilanı bedeli, bakanlığına bağlı Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından ödendiği için “Bakan devleti zarara uğrattığı” gerekçesiyle topa tutuldu. O sırada muhalefette olan ANAP ve Refah Partisi, Güler İleri hakkında gensoru önergeleri verdiler. İleri hatasını itiraf etti, parayı devlet kurumuna geri ödedi. [...] Ve bakanlık görevinden istifa ederken “Yolsuzluk yaptığım için değil, çıkarılan asılsız söylentiler yüzünden istifa ettim. İstifayı siyasi ahlakın gereği saydım. Bu davranışımın bütün siyasi partilere örnek olmasını dilerim” dedi.

İçeriğine oranla kitap kapağının biraz cılız kaldığını söylemek mümkündür. Böyle bir kitap için daha ayrıntılı ve zengin bir görselliğe sahip kapak çalışması yapılabilirdi. Diğer yandan kitabın sonunda albüm bölümünde bulunan fotoğrafların belli bir kısmının siyah beyaz olduğu muhakkak ancak son dönemlere ait fotoğraflar renkli olarak basılabilirdi.

Bu kitap bundan sonra yapılacak birçok araştırma için iyi bir kaynak, yeni çalışmaların esin kaynağı olduğu gibi aynı zamanda başlatıcısı da olacaktır.

